

УДК 373.5.016:821.161.2

ФОРМУВАННЯ В ШКОЛЯРІВ УМІНЬ ЗДІЙСНЮВАТИ ПСИХОЛОГІЧНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Забарний О. В.

У статті з'ясовуються методи формування в школярів умінь здійснювати психологічну характеристику образів-персонажів художнього твору, визначається коло психологічних термінів, обґрунтовується необхідність таких дій для формування особистості школяра.

Ключові слова: образ-персонаж, методи навчання, пошукова діяльність, понятійний апарат, психологічні терміни.

В статье определяются методы формирования у учащихся умений совершать психологическую характеристику образов-персонажей художественного произведения. Определяется круг психологических терминов, обосновывается необходимость такой методике.

Ключевые слова: образ-персонаж, методы обучения, поисковая деятельность, понятийный аппарат, психологические термины.

The article determines methods of building schoolchildren's skills of giving psychological characteristics to persons portrayed in an artistic piece, defines a range of psychological terms and substantiates the necessity of such activities for the formation of the schoolchild's personality.

Key words: characters portrayed in an artistic piece, methods of teaching, search activity, conceptual apparatus, psychological terms.

Сьогодні, у час гострих соціальних протистоянь, як ніколи важливо формувати в молодого покоління українців почуття національної гідності, самоідентифікації, патріотизму. Важлива роль усвідомленого розуміння особистості та її резервів є першочерговим завданням сучасного уроку. Особливе місце у цьому процесі відводиться урокам української літератури.

Шкільна програма довела, що за умови правильного підходу до роботи над аналізом художнього твору можливе цілковите усвідомлення учнями не лише ідейно-тематичних засад твору, але й глибоке проникнення в авторський задум, розуміння внутрішнього світу його героїв, їхніх життєвих потреб та орієнтирів. Літературний твір стає своєрідним "підручником життя", де на прикладах образів-персонажів художнього твору в учнів формується уявлення про національну культуру нашого народу, його духовний світ, відбувається процес виховання молодого людини шляхом усвідомленого вибору всього найкращого та цінного, що несе в собі герой.

Питання дослідження психології поведінки літературного героя не нове у методичній науці. Літературознавчий аспект проблеми закладено у працях І. Франка, О. Білецького, Г. Грабовича, О. Костюка, Л. Гінзбура, Л. Виготського та в статтях і книгах дослідників ХХІ століття С. Павличко, Н. Зборовської, О. Забужко. У своїх дослідженнях літературознавці розглядали художній твір і його героя шляхом формування та становлення внутрішнього "Я" письменника. Художні образи-персонажі, створені митцем, ставали предметом дослідження його внутрішнього світу, життєвих орієнтирів. Усвідомлене розуміння авторського бачення світу сприяло науковому вивченню психології творчості особистості.

У методиці викладання української літератури свої дослідження цієї проблеми здійснили О. Мазуркевич, О. Бандура, Б. Степанишин, а також сучасні дослідники-методисти Г. Токмань, З. Шевченко, А. Ситченко, В. Захарова, Н. Соловйова.

Попри все попередньо визначена проблема в методиці викладання літератури лишається актуальною, адже не розроблені форми застосування психологічного понятійного апарату під час здійснення аналізу художнього тексту в цілому й образу-персонажа зокрема; потребують вивчення шляхи підвищення

інтелектуального рівня сучасного уроку й шляхи зростання рівня психологічних знань учнів на уроках літератури; зрештою, шкільній практиці невідомо, як ці знання школярів інтегруються в повсякденне життя. А тому, як кажуть, проблема на часі.

Сьогодні перед освітою постала проблема пошуку нових навчальних технологій, які допомогли б учням зрозуміти себе, самовдосконалитися та реалізуватися в сучасному середовищі. А тому методика літератури нині переосмислює фундаментальні категорії – історизму, соціальності та психологізму. Працюючи над аналізом художнього тексту, вчитель-словесник, як правило, значну частину часу на уроці приділяє першим двом, третя ж через брак часу лишається поза увагою. Категорія психологізму є тією основою, яка формує світоглядні позиції та духовні цінності школяра, допомагає краще пізнати внутрішній світ героя, зрозуміти його поведінку, потреби, мотиви, цілі, характер тощо. Здійснюючи порівняння, школяр самоідентифікує своє внутрішнє “Я”.

Учні, наслідуючи поведінку героя, перебирають на себе прийнятні для них риси характеру. А тому вчитель на уроці літератури, починаючи аналіз образу-персонажа, обов'язково повинен з'ясувати, наскільки правильно й глибоко розуміють учні такі поняття, як “характер”, “персонаж”, “моральні риси”. Ці теоретичні поняття вчасно зорієнтують школяра в розрізненні домінуючих рис і вчинків образу героя. У процесі здобуття знань школярі дорослішають, і у них виникає реальна потреба в самовихованні. Характерною ознакою учнів середнього шкільного віку стає бажання знайти собі ідеал для наслідування. На жаль, ним стає не лише герой літературного твору, а перш за все – герої кінематографу, шоу-бізнесу або ж реально існуючі люди.

Проте, наслідуючи такого героя, школярі удосконалюють свої вміння керувати собою, концентрувати зусилля, витримувати моральні й фізичні навантаження, тобто спрямовувати свої зусилля на отримання бажаних результатів. Цим і повинні скористатися вчителі-словесники, коригуючи ці зусилля, спрямовуючи їх і пов'язуючи з художніми текстами та образами. Щоб успішно виконати дане завдання, учитель повинен сформулювати в учнів певне коло вмінь: відшукати структурні компоненти психологічної характеристики героя, практично застосувати набуті знання із їх психологічним умотивуванням. Щоб сформулювати ці вміння, вчитель повинен вдаватися до поетапного підходу методів навчання. Так, при застосуванні пояснювально-ілюстративного методу вчитель інформує учнів про наявність психологічного поняття та пояснює його застосування. Під час репродуктивного навчання учні відтворюють раніше подану вчителем інформацію та усвідомлюють необхідність її використання. Такі педагоги мусять вдаватися до проблемного методу навчання, у ході якого учитель розглядає вчинок персонажа і мотивує причини його дій. Учні за зразком аналізують вчинки інших героїв, моделюють проблемні ситуації. Доцільно буде вдаватися під час аналізу художнього тексту та його героїв і до частково-пошукового методу навчання. Учитель має поставити перед учнями проблемне запитання: “Чому герой вчинив так, а не інакше? Умотивуйте свою відповідь”. Учні, виокремлюючи якусь яскраво виражену особливість його психологічної характеристики, дають відповідь, підтверджуючи її цитатами з тексту. Цей етап навчання є особливо важливим під час набуття і закріплення навичок, здійснюється дослідницьким методом навчання. Учні завдяки набутим умінням самостійно дають повну психологічну характеристику герою. Як бачимо, реалізація наведених методів навчання зорієнтована на характер і рівень пізнавальної діяльності учнів. Основні принципи, застосовані в процесі формування вищевказаних умінь, – системність, послідовність і наступність у роботі під час здійснення психологічної характеристики образу-персонажа. Які ж психологічні поняття ми можемо з'ясувати під час здійснення характеристики образу-персонажа? Перш за все, темперамент (активний, пасивний, соціально спрямований, агресивний); дії та вчинки (моральні, аморальні). При цьому учні мають отримати навички давати власну оцінку вчинкам і поведінці діючих осіб. Наступним поняттям може бути “характер” (моральні риси, вольові якості). Учні повинні навчитися характеризувати образ-персонаж на основі його поведінки та вчинків. Розрізняти типи поведінки через розуміння та усвідомлення вчинкової дії персонажа. Наступний

етап – це з'ясування такого поняття, як “потреби” (фізіологічні, матеріальні, соціальні, духовні). Учні, здійснюючи характеристику образу на основі його поведінки та вчинків, повинні розповідати про особливості характеру, через аналіз моральних рис вольових якостей. І, зрештою, вчитель з учнями з'ясовує таке поняття, як “емоції” (настрої, ефекти, стреси, почуття у своїх проявах). На цьому етапі учні мають отримати навички виявляти внутрішні причини поведінки персонажа (мотиви, потреби, цілі, інтереси).

Основною формою роботи має стати урок засвоєння нових знань, або ж урок текстуального вивчення художнього твору. Використання інтерактивних технологій: кооперативного навчання – робота в малих групах; колективно-групового навчання, де застосовуються методи “мозкової атаки”, “відкритого мікрофона”, ситуативного моделювання – рольові ігри, розігрування ситуацій – сприяє кращому розумінню внутрішнього світу героя, усвідомленню найважливіших цінностей моралі та етики, формуванню власної життєвої позиції учня.

Набутий школярем досвід, уміння та навички допоможуть зрозуміти слова Ж. Лакана: “Психоаналітичний досвід відкрив у людині імператив Слова – закон, що формує людину за своїм образом і подобою. Маніпулюючи поетичною функцією мови, він же цей досвід, дає людському бажанню символічне опосередкування” [1, с. 371]. Отже, набуті школярем знання та навички допоможуть йому легко адаптуватися до соціального середовища в подальшому житті.

Література

1. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство : посібник / Н. В. Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 392 с.